17. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция// Метафора в языке и тексте. АН СССР. Институт языкознания. – М.: Наука, 1988. – С. 26-52. – ISBN 5-02-010889-8
18. Феоктистова А. Б. Когнитивные аспекты семантики идиом, обозначающих чувства-состояния : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1996. – 24с. –
19. Шамаєва Ю. Ю. До когнітивного моделювання емоції радості: синергетичний підхід// Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси:ЧДТУ, 2002. – Число 6. – С. 228-230.
20. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка). Воронеж: Изд-во ВУ, 1987. – 193с.
21. Шаховский В. И., Жура В. В. Дейксис в сфере эмоциональной речевой деятельности // Вопросы языкознания. – 2002. – № 5. – С. 38-56.
22. Arnold M. B. Emotion and Personality. Psychological Aspects. – N.-Y: Columbia University Press, 1960. – Vol. I. – 296 p. (a)
23. Arnold M. B. Emotion and Personality. Neurological and Psychological Aspects. - New - York: Columbia University Press, 1960. – Vol. II. – 430 p. (b)
24. Ekman P., Friesen W. V. Unmasking the Face. A guide to recognizing emotions from facial clues. – Englewood Cliffs (N.J.): Prentice – Hail, 1975. – 212 p.
25. Engel G. L. Toward a Classification of Affects // Expression of the Emotion in Man. / The Symposium on expression of the emotions in man. – New York: International Universities Press, Inc., 1963. – P. 266-294.
26. Frijda N. The Emotions. – N.-Y.: Cambridge University Press, 1987. – 812 p.
27. Heller A. Theory of Feelings. – Assen: Van Gorcum, 1979. - 244 p.
28. Knapp P. H. Introduction: Emotional Expression – Past and Present // Expression of the emotion …
29. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. − Chicago; London: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
30. Wierzbicka A. Język – umysł – kultura // Wybór prac pod redakcją J. Bartmińskiego. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. – 593 str. – ISBN 83-0112-608-6

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА
Оксана Лозова – асистент кафедри англійської філології ЛНУ ім. І. Франка.
Наукові інтереси: психологічний роман, когнітивна лінгвістика, емотивність.

ТОПОНІМ ДНІПРО У ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВАСИЛЯ СТУСА

Алла ЛУПОЛ (Одеса, Україна)

*У статті розглянуто вживання топоніма **Дніпро** та відповідних відтопонімних прикметників у всіх поетичних текстах В.Стуса. Аналізуються функціонально-семантичне навантаження оніма та його синтагматичні зв'язки з іншими топонімами та апелятивами.*

*In the article is presented the uses of toponim **Dnepr** and the proper from adjectives of toponims in all of poetic texts of V.Stus. Analysed functionally semantic loading of onim and its sentagmatical connectives with other toponims and apeletives.*

Топонім **Дніпро** належить до найчастотніших у поетичних текстах Василя Стуса. Це помітили й ті дослідники, які спеціально не займалися підрахунками частотності вживань тих чи інших слів у віршах поета, зокрема [4 : 40]. Назва найбільшої річки України у поетичних текстах Василя Стуса посідає друге місце після топоніма **Україна**. Частотність згадок у поетичних текстах Стуса топоніма **Дніпро** (40) та прикметника дніпровий (8) переконує, що цей онім справді дуже вагомий у мовній картині світу поета. У багатьох контекстах він набуває символічності, виступаючи знаком України та українського топосу. Втім, топонім **Дніпро** постає в аналізованих контекстах як багатофункціональна лексична одиниця.

Дніпро може бути об'єктом зображення у пейзажних замальовках – така його роль у віршах раннього Стуса. Тоді топонім стає у тексті твору деталлю у змалюванні пейзажу: *Сиве небо обрієм пролилося. / Ліловіє Труханів острів. / І **Дніпро** у моїх очах, / катери і автомобілі* [5 (1, кн. 1 : 44-45)]; *Голубів **Дніпро** – останнім денним полум'ям / <…>. <… > та небо, зловлене у витишений **Дніпро*** [5 (1, кн. 1: 146)]; *Побігла вільгість від **Дніпра** / на Володимирову гору* [5 (3, кн. 2 : 199)]; *Від лівого берега **Дніпра** / відділився острівець, / схожий на Кубу* [5 (3, кн. 2 : 251)]; *довгий ніготь, захований в манікюр, / показує на **Дніпро**, на вербові котики / і божевільні прориви провесняної висоти* [5 (3, кн. 2 : 258)]. Набагато рідше гідронім виноситься у заголовок вірша: «Паводок на **Дніпрі»** [5 (1, кн. 2 : 99)].

Дніпро у різних контекстах постає важливим компонентом зображуваного ландшафту. А ландшафт цей може бути різним – від майже ідилічного (*Світять зорі і зночі / аж до світань горять – / цей золотавий дощик / повнить лоно **Дніпра*** [5 (1, кн. 2 : 221)]) до «емоційно розхристаного», збуреного вітром й усіма стихіями, такого, що відповідає трагічному станові краю: ***Дніпра** жовтозелена грива / розкошлана по всіх вітрах / і гайвороння сиротливо /*

пірнає, схрипле, по ярах. / <…> Земля чорніє, наче доля, / А край кострубиться, як мрець [5 (3, кн. 2 : 111)].

Дніпро може згадуватися для окреслення місця дії, зокрема при зображенні київського топосу: *Перейти Рубікон – / це пройти через людні проспекти. / Володимирська. / Рубікон – не важкий. / Рубікон – як мета. / Обійти Володимирську гірку, / сісти нижче альтанки, / спустившися нижче* ***Дніпра****. / Потім – вени відкрити, / немов відкривають кватирку* [5 (1, кн. 2 : 117)].

Особливо чітке й точне окреслення місця досягається при використанні двох синтагматично пов'язаних топонімів: *Я там сидів, де трьох річок вода – /* ***Дніпра, Десни*** *і неба – струмувала / і обережно серце обмивала / якась непевна радосте-біда* [5 (2: 121)]. Чіткість окреслення досягається за рахунок сполучуваності з іншим топонімом (**Десна**): адже таким чином виділено точку у просторі – місце впадіння Десни у Дніпро. В іншому контексті гідронім **Дніпро** виконує функцію чіткого маркера у топосі Києва разом із гідронімом **Почайна**: *Все стало просто і звичайно – / ген-ген* ***Дніпро****, а тут Почайна, / а з-над узвозу звівсь собор / і янгольський мосянжний хор / гучить на присілки і села* [5 (3, кн. 2 : 277)]. Обидва топоніми стають орієнтирами, котрі однозначно окреслюють конкретну точку в межах Києва, звідки ліричний герой дивиться на сакральні об'єкти. Почайна – права притока Дніпра, гирло якої знаходилося в районі сучасної Поштової площі в Києві, див. [3 : 445]. Важливим є й те, що обидва оніми засвідчують: погляд ліричного героя спрямований знизу вгору, від Дніпра – до собору, до неба.

Дніпро в поезіях Стуса неодноразово виступає як знак, репрезентант топосу Києва. Пор. зокрема: *пожовклий, але по-старечому прозорий* ***Київ*** */ <…> Я марив тим, / що знайду пристойну роботу, / житиму в* ***Києві*** */ щодня зустрічатимуся з* ***Дніпром****. / <…> Я не шукатиму роботи, / щодня не зустрічатимуся з* ***Дніпром*** [5 (1, кн. 2 : 101-102)].

Проте Дніпро може репрезентувати також топос України в цілому: *Голомозого турка брат, / не потурчений і в неволі, / він гасав в шелюгах* ***Дніпра****, / в* <u>*дикім полі*</u> [5 (1, кн. 1 : 142)]. Репрезентантом історичного хронотопу України тут є <u>*дике поле*</u> – по суті, це також онім, традиційна назва причорноморських степів у 16-17 ст., у часи, коли на зазначеній території постійно точилася боротьба між козаками й турками.

Для деяких вживань топоніма **Дніпро** характерна семантична двоїстість, двоплановість: *Сказився світ – у бубнах, сурмах, джазах / під Володимиром цехлинах мозкових, / і завертівся пересохлим сказом / світ, замітаючи відьомський гріх / перед* ***Дніпром****, країною, добою* [5 (3, кн. 2 : 204)]. Тут Дніпро – і річка, над якою стоїть пам'ятник князю Володимиру, і репрезентант *країни*, України.

Але часто у Стусових віршах Дніпро стає саме замінником і символом України. Особливо яскраво це проявляється, наприклад, у контексті вірша, де згадується роль Шевченкової поезії для формування української національної самосвідомості: *Тарасові провісні птиці – / слова шугають над* ***Дніпром*** [5 (1, кн. 1 : 90-91)]; у вірші, де представлений образ національно свідомого українства, переслідуваного тоталітарною державою: *Той бідний виквіт рідної землі, / що, кроплений* <u>*дніпровою*</u> *водою, / своєю присягався головою – / що розпізнав рахманний біль землі – / уже його покраяно, потято* [5 (3, кн. 1 : 130)]. У рядках *Хай мною вишумовують вітри, / могили тужать і* ***Дніпро*** *далекий / в низькі баси всиляє хлюпіт свій* [5 (3, кн. 1 : 157)] *Дніпро* разом з іншими реаліями поетової України (*вітри*, *могили*) постає і як втілення емоцій ліричного героя, і як символ України в цілому.

Символічно-репрезентативну функцію виконують згадки Дніпра та прикметника <u>дніпровий</u> ще й у таких випадках: *В вселенському стражданні / Один твій,* ***Дніпре****, зміст* [5 (1, кн. 1 : 149)]; *власний край, де ліг жагою / Таємних прагнень невідь-світ, / міцний, як кремінь, як граніт / понад* <u>*Дніпровою*</u> *сагою, / занурений сторч головою* [5 (3, кн. 2 : 145)]. Вони стають втіленням України, знаками українського топосу.

Характерною рисою Стусових поезій є зведення докупи двох різних топосів, котрі завдяки такому зведенню, зіставленню, протиставленню набувають особливої виразності. Вже у раннього Стуса (до арешту 1972 року) знаходимо поєднання й протиставлення в одному вірші топосів Києва та Донбасу (Донецька). Топос Києва представлений у тому числі й топонімом **Дніпро**: *Уже! – запінилися сосни, /* <u>*донецький*</u> *терикон між [пін] / терпкаво*

прозирає – здрастуй, / <…> місто, і – здрастуй, матінко стара. / <…> Простіть мені, що я з порогу / прийшов на давню вітчину, / простіть мені, мій грішний ***Київ****, / і обмілілий мій* ***Дніпро*** *– / простіть* [5 (1, кн. 2 : 125)]. Або: *Аж на Дарницю, / аж до далекого виселку за* ***Дніпром****, / а я хочу уявити старих батьків / там, на* ***Донбасі****, / в тихенькому селищі* [5 (3, кн. 2 : 251)]. Синтагматичне поєднання топосів Києва та Донбасу, виражених відповідними лексемами (для Києва це топоніми *Київ*, *Дніпро*, *Дарниця*, для Донбасу – не лише онім *Донбас* та відойконімний прикметник донецький, а й згадки про батьків, котрі залишилися в донецькому топосі, а також згадка про *давню вітчину*), є репрезентацією в поетичному тексті конфлікту, що існує у свідомості ліричного героя. З одного боку, він прагне влитися у київський топос, з іншого – щемить серце від розставання не так із малою батьківщиною (відомо, що поет незатишно почував себе у зросійщеній атмосфері Донецька), як із батьками та сестрою.

Характерні для Стуса періоду «Палімпсестів» зіставлення й протиставлення топосів України та каторги-чужини. У вірші «І що кигиче в мертвій цій пустелі?..» **Дніпро** представляє топос України, протиставлений топосу *чужаниці, чужби-чужини*. Цей другий топос репрезентований топонімами **Сибір** та **Магадан** (широко відомими як місця ув'язнення й таборів) і менш відомим широкому загалу топонімом **Ухта**: *І що кигиче в мертвій цій пустелі? / Киги-киги – мов чайка з-за* ***Дніпра****. / О семигори горя, цвинтар велій, / і я тут згину, як прийде пора? / <…> Сюди ми йшли – займанщину обсісти, / козацькими кістками облягти. / Живцем, як кажуть, в землю ж не залізти – /* ***Сибіру****,* ***Магадану*** *чи* ***Ухти*** [5 (3, кн. 1: 100)]. О.Давидова зазначає пов'язану зі згадкою Дніпра ремінісценцію на баладу (українську пісню) про *чаєчку-небогу, що вивела чаєняток при битій дорозі* [2 : 73]. **Дніпро**, таким чином, репрезентує топос України, взятий з опорою на інший текст. Топоніми ж **Сибір**, **Магадан** та **Ухта** репрезентують, як зазначила з приводу інших рядків Василя Стуса – *тяжка сльоза / розстріляних, забитих / по соловках, сибірах, магаданах* – Алла Бондаренко, «текстове поле історичної провини імперії», що його «розбудовують мовно-поетичні знаки кривавої «кримінальної географії» країни-табору» [1 : 24]. Водночас нам здається, що у цьому випадку варто говорити саме про **зі**ставлення (а не **проти**ставлення) обох топосів (українського та «каторжного»): адже український топос так само сповнений страждання, як і топос *Сибіру, Магадану чи Ухти*. Пор.: *Киги-киги – за ким ти тужиш, пташко? / Киги-киги – й тобі своя біда?*

У тексті іншого твору знов бачимо зіткнення двох топосів – Колими, де знаходиться ліричний герой, і неназваної батьківщини – України, де знаходяться його близькі. Й одним із знаків українського топосу знов стає Дніпро: *І світ надовкола – стогрім – Колима. / <…> Занадто далеко. Занадто ген-ген, / де в леготі-вітрі курчавиться клен, / де сонях кружляє, калина цвіте, / хвалитиму Бога, що там ви єсте, / де ревом німим задихнувся* ***Дніпро****, / де Нестор ховає злочинне перо, / бо в горлі застуда, у серці пітьма / і світ оступає стокрик – Колима* [5 (3, кн. 1 : 135)]. Окреслення українського топосу чітке й однозначне завдяки вживанню не тільки флористичних деталей, пов'язуваних з Україною (*де в леготі-вітрі курчавиться клен, де сонях кружляє, калина цвіте*), а й завдяки згадці онімів *Дніпро*, *Нестор*, що виступають маркерами простору України.

У віршах, написаних в період ув'язнення та заслання, Дніпро може поставати як віртуальність, що існує лише у пам'яті ліричного героя, як об'єкт спогадів: *і давні спогади – ще тільки-тільки теплі – / неслись водою тьмяного* ***Дніпра*** [5 (2 : 98)]; *Нехай* ***Дніпра*** *уроча течія / бодай у сні, у маячні струмує* [5 (3, кн. 1 : 40)]. Чимало випадків, коли зображення хвиль чи навіть бурі на Дніпрі пов'язані з зображенням та вираженням сильних емоцій ліричного героя: *Навкруг землі мої кружляли мрії, / і в серце хлюпав хвилями* ***Дніпро*** [5 (1, кн. 1 : 141)]; *Клекотіла Земля і* ***Дніпро*** *вирував, / і синіло, / божевільно блакитніло небо, / од крику отерпле* [5 (1, кн. 2 : 107)], у варіанті чорнового автографа вірша [5 (1, кн. 2 : 250)] вжито ще й відтопонімний прикметник: *І здіймися опукою / Над Дніпровою кручею*. Пор. ще: *Глухо бився об берег / і ремствував древній* ***Дніпро*** [5 (1, кн. 2 : 158)]; *А ген гуде солоний, як ропа, / Старий* ***Дніпро*** [5 (1, кн. 2 : 193)]. У контексті *Хай мною вишумовують вітри, / могили тужать і* ***Дніпро*** *далекий / в низькі баси всиляє хлюпіт свій* [5 (3, кн. 1 : 157)] Дніпро виступає і як втілення емоцій ліричного героя, і як символ України.

Двічі назва Дніпра використовується у структурі порівняння: *Один лиш час і має совість: / тече й тече, немов* ***Дніпро*** [5 (1, кн. 1: 190)]; *а ти зі страху вирвавсь, мов зі шкури, / як синій птах, обпатраний чеканням, / вже до* ***Дніпра*** *скеровує крило* [5 (1, кн. 2 : 173-174)].

Прикметник дніпровий ужито 8 разів, його синонім Славутовий (від поетичної назви Дніпра **Славутич**) – двічі (у варіантах вірша «Ще вруняться горді Славутові кручі…»). Характерною є сполучуваність обох цих відтопонімних прикметників з іменником *кручі – О краще з круч, аніж тебе я / згублю. З дніпрових краще круч* [5 (3, кн. 1 : 51)]; у варіанті чорнового автографа вірша «Передсвітання»: *І здіймися опукою / Над Дніпровою кручею* [5 (1, кн. 2 : 250)]; *Ще вруняться кручі дніпрові могучі, / ще річки синіє збурунена гладь* [5 (3, кн. 1 : 223)]. Така сполучуваність не випадкова: вона перегукується з лексикою Шевченкового «Заповіту», де згадуються як компоненти ландшафту України *лани широкополі, і Дніпро, і кручі*. Крім того, прикметник дніпровий вживається у сполученні з іменниками тематичної групи «річка» *хвилі*, *вода*, *сага*, *пороги*: *<…> зареготала, розганяючи дніпрові хвилі, / поганська Ярилова голова* [5 (1, кн. 1 : 105)]; *край, де ліг жагою / таємних прагнень невідь-світ, / міцний, як кремінь, як граніт / понад Дніпровою сагою, / занурений сторч головою* [5 (3, кн. 2 : 145)]; *Дніпрові ширились пороги за байдаками – без числа* [5 (3, кн. 2 : 144)] та ін.

Таким чином, другий за частотністю у Стусових художніх текстах топонім **Дніпро** виступає як багатофункціональна лексична одиниця, не лише вказуючи на місце дії чи зображуваний об'єкт, а й стаючи символом України, маркером українського топосу, репрезентантом топосу Києва. Крім того, топонім **Дніпро** як знак українського топосу може протиставлятися топосові заслання (представленому зокрема топонімами **Колима**, **Сибір**, **Магадан** та **Ухта**), а як репрезентант київського топосу – топосові Донбасу (репрезентанти останнього – **Донбас**, донецький).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко Алла. Лінгвістичний аналіз циклу Василя Стуса «Трени М.Г.Чернишевського» // Дивослово – 2003.– №1. – С.24-27.
2. Давидова Ольга. Етнокультурний міфопростір як авантекст до творчості В. Стуса // Слово і час. – 2003. – №1.–С. 70-75.
3. Словник гідронімів України. – К.: Наукова думка, 1979.
4. Яструбецька Галина. Концепт «Україна» в поезотворчості Василя Стуса // Слово і час. – 2004. – №10. – С. 37-43.
5. Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. – Львів: Просвіта, 1994–1997.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Лупол – аспірант кафедри української мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, викладач Одеського міжнародного гуманітарного університету.
Наукові інтереси: топонімія.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕМАТИЧНЕ ПОЛЕ „КОХАННЯ" У РОМАНІ ЛОНГА „ДАФНІС І ХЛОЯ"

Інеса МАКАР (Львів, Україна)

У статті охарактеризовано концептуально-тематичне поле „Кохання" як один з пріоритетних складників загальної концептосфери давньогрецького роману Лонга „Дафніс і Хлоя" (II ст.н.е.). У межах концептуально-тематичного поля „Кохання" виділено чотири концептуально-тематичні групи: 1) духовні вияви кохання, 2) краса як вияв кохання, 3) шлюб та 4) тілесні вияви кохання. Проаналізовано домінантну лексику любовної семантики, яка належать до різних частин мови і є визначальною для розуміння ідіостилю Лонга.

In the article conceptually thematic field „Love" is described as one of priority constituents of general sphere of concepts in the ancient greek novel „Daphnis and Chloe" written by Longus (II century A.D.). Within the limits of conceptually thematic field „Love" four conceptually thematic groups are selected: 1) spiritual displays of love, 2) beauty as display of love, 3) marriage and 4) corporal displays of love. The dominant vocabulary of love semantics which belong to different parts of language and is determining for understanding of Longus idiostyle is analysed.

Концепт „кохання" об'єднує лексику, яка вербалізує складний і багатовимірний феномен психічного й емоційно-почуттєвого життя людини і є складним мисленнєвим конструктом людської свідомості в єдності його понятійного, образного та ціннісного компонентів. Лінгвістичні дослідження, присвячені вербалізації концепту „кохання", спрямовані передусім на когнітивний та дискурсивний підходи у висвітленні цього питання.